

ISSN 1306-0767

MIEVZUAT DERGİSİ

YIL: 12

SAYI: 133

OCAK 2009

[önceki](#)

[Dr. İbrahim ÖZCOŞAR](#)

[yazdır](#)

19. YÜZYILDA MİSYONERLİK FAALİYETLERİNİN SÜRYANİ KADİMLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Özet:

Osmanlı Devleti; geniş coğrafyası sebebiyle 19. yüzyılda bir yandan Batı emperyalizminin iştahını kabartırken, diğer yandan yoğun misyonerlik çalışmalarına sahne olmuştur. Bu çalışmalar hem Osmanlı modernleşmesinin bir ayağını oluşturmuş hem de toplumsal çatışmanın da sebeplerinden biri olmuşlardır. Misyonerlik çalışmalarının bu etkileri öncelikle Osmanlı sınırlarında yaşayan Hıristiyan cemaatlerde hissedilmiştir. Bu cemaatlerden biri de Süryani Kadimlerdir. Süryani Kadimler, misyonerlik çalışmalarının hem modernleştirme hem de parçalayıcı tüm etkilerini 19. yüzyıl boyunca yaşamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Misyonerlik, Süryani Kadim, 19. Yüzyıl, Modernleşme, Çatışma.

Abstract:

While on the one hand the Ottoman state, because of its vast geography, sharpen the western imperialism's appetite and on the other hand it became the scene of intensive missionary activities in 19th century. These activities had become both a pillar of the Ottoman modernization and one of the reasons of the social conflict. The effect of these missionary activities first felt over the Christian communities that lived within the boundaries of the Ottoman. One of these communities is Old Syrian. The Old Syrian had lived both all effects of modernizing and separating during the 19th century.

Key words: Missionary, Old Syrian, 19th century, Modernization, Conflict.

Giriş

Misyonerlik faaliyetlerinin, olgusal anlamda ve sonuçları bakımından ele alınması gereken düzlem, birbirinden çok farklı çelişkili bir tablo ortaya koymaktadır. Bu çelişki, misyon çalışmalarına maruz kalan

tarafının bu çalışmalardan nasıl etkilendiği ve değerlendirmeyi yapanın hangi tarafta yer aldığıyla bağlantılıdır. Osmanlı toplumu açısından düşünüldüğünde, toplumun bir bölümü üzerindeki etkinin toplumun geri kalan kesimleri üzerinde farklı şekillerde tezahür etmesi daha açık bir ifadeyle; Osmanlı toplumunun tüm unsurlarını (*millet sistemi içindeki cemaatleri*) aynı şekilde etkilememiş olması bu farklı yorumlarda etkili olmuştur. Misyonerlik çalışmalarını modernleşmenin önemli bir ayağı olarak sadece olumlu veya toplumsal çatışmanın bir sebebi olarak sadece olumsuz görme eğilimleri şeklinde kendini gösteren bu bakış açılarında göz ardı edilen önemli noktalar bulunmaktadır. Bu farklılığın/çelişkinin önemli bir sebebi de misyonların bizzat kendileridir. Aynı cemaatin, farklı misyonlara karşı farklı tavır takınmaları da çelişkiyi arttıran bir başka husustur.

Genel anlamda değerlendirildiğinde misyon çalışmalarının Süryani Kadimler üzerindeki etkileri şöyle sıralanabilir; çözüme-çatışma, kimlik sorunu, dünyaya açılma, modernleşme. Bu etkiler ve bunların sebep olduğu çelişkiler, misyon çalışmalarının Süryaniler üzerindeki etkileri başlıklar halinde ele alındığında daha iyi anlaşılacaktır.

Birlikten Bölünmeye

Süryani Kadimleri bir arada tutan en önemli ve hayatî unsur kilise teşkilatlanmasıdır. Zaman zaman, özellikle patriklik mücadeleleri ile sarsıntı yaşasa da, Süryani Kadimlerin ortaçağdan modern çağların başlarına kadar, inançlarıyla birlikte, taşıyabildikleri yegâne birleştirici unsur bu teşkilatlanmaydı. Misyonerlik çalışmalarının Süryaniler üzerindeki en önemli etkilerinden biri Süryani Kadim cemaatini bir arada tutan ve Süryani Kadim Patrikliği ile özdeşleşen kilise teşkilatlanmasını parçalamak olmuştur.

Süryanilerin kendi aralarında parçalanmalarına sebep olan ilk misyonerlik faaliyetleri, Katolikler tarafından başlatılıyordu. Katolik misyonerlerin Süryani Kadimlere yönelik ilk çalışmaları Halep ve Musul'da başlamıştır. Halep ve Musul'da örgütlenen Katolik misyonerler, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Süryani Kadim cemaatinden bazıları üzerinde etkili olmaya başlamışlardı^[1]. 1782'de Mardin'de yapılan patrik seçimlerinde ana kiliseye karşı çıkararak, Süryani Katolik patrikliğini kuran Mihail Carve'nin Halepli olması, Halep'te faaliyet gösteren Katolik misyonerlerin, Süryanilere kendi kilise teşkilatlarıyla sorun yaşamaları halinde, ayrı bir örgütlenme oluşturma gücü aşmış olduklarını düşündürmektedir. Ayrıca, Mihail Carve'nin 1782'de ana cemaat ile yaşadığı sorunun hemen ardından bir patriklik örgütlenmesi yapacak kadar Süryani Katolik cemaate sahip olması, bu tarihten önce de Katolikleşmiş bir cemaatin varlığını göstermektedir. Katoliklerin, çok direkt bir şekilde Süryani Kadim Patrikliğinin dolayısıyla da cemaatin ikiye ayrılmasıyla sonuçlanan müdahaleleri, Süryani Katolik cemaatinin ve patrikliğinin ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır.

Protestan misyonlarının çalışmaları, Katolikler kadar kesin çizgilerle olmasa da, benzer sonuçlar doğurmuştur. 18. yüzyılın ortalarında çalışmaya başlayan Amerikan misyonerlerinin çalışmaları^[2], özellikle 1810'da Boston'da kurulan ve modern imkânlarla çalışan Amerikan Board misyonerlerinin 1819'da Türkiye'yi programına almasıyla^[3] önemli bir gelişme göstermiştir. Amerikan Board'ın Süryanilerin yaşadığı bölgelerle ilgisi 1836'da Horatio Saouthgate'yi Türkiye, İran, Suriye ve Mısır'da

misyonerlik girişimleri için daha fazla olanak olup olmadığını araştırması için görevlendirilmesiyle başlatılabilir. Southgate, hazırladığı raporlar doğrultusunda, Mardin'deki Süryani Kadimler için görevlendirilmiş, ancak 1844'te İstanbul'da görevlendirilmesinin ardından daha çok Ermenilere yönelmek zorunda kalmıştır^[4]. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Süryanilerin yaşadığı bölgelerde açılan Amerikan misyonerlerine ait istasyonlar, Süryanilere yönelik Amerikan misyonerlerinin çalışmalarını yeniden canlandırmıştır. 1850'de Musul, 1857'de Diyarbakır ve 1858'de Mardin'de açılan istasyonlar^[5] bu canlanmada etkili olmuştur. Bu tarihlerde yapılan çalışmalar sonucunda, Mardin ve Diyarbakır'da bazı Süryaniler Protestanlığı benimsemişlerdir. 1852-1860 arasında Protestanlığı kabul eden Diyarbakırlı Şemmas Saliba ve Mardinli Şemmas Cercis Hedaye, kendi bölgelerinde Süryani Protestan cemaatinin ilk piskoposları olmuşlardır^[6].

Protestan misyonlar diğer Doğu Hıristiyanlarıyla ilk ilişkilerinde, herhangi bir mezhebi kaygı taşıyor görünüyordular. Hatta gittikçe artan Katolik tehditlerine karşı gerçek bir yardımcı ve yeni bir dost olarak bile görülmüşler. Süryani Kadimler, Katoliklerle açık bir savaş içindeydiler ve yeni gelen Protestanlardan yardım ve moral bekliyordular. Protestanların Süryanilere, direkt mezhep değiştirme faaliyetleri yerine, hastane ve okul gibi minnettarlık uyandıracak kurumlarla yaklaşmaları ilk etapta bir minnettarlık duygusu yaratmıştı^[7]. Ancak zaman içinde, Protestan misyonların tavrı değişmeye başladı. Süryani Kadimleri hayal kırıklığına uğratan bu değişiklik sonunda misyonlar, Protestan Evangalist kiliselerini kurmaya başladılar. Artık Protestan misyonları, Katoliklere karşı bir dayanak olmaktan çıkmış, cemaat üyelerini acı sonuçlar doğuracak şekilde kendi mezheplerine sokmaya başlamışlardı^[8]. Protestanların bu çalışmaları da, Katoliklerinkine benzer sonuçlar doğurdu. Ancak Protestanların sebep oldukları bu çözüme, Katoliklerin sebep olduğu bölünme kadar derin ve uzun süreli çatışmalara sebep olmadı. Her şeyden önce Protestanların faaliyetleri sonucu mezhep değiştirmeler, Katolikler gibi kitlesel değildi. Protestanlar direkt bir şekilde patrikliği tehdit etmiyorlardı. Süryani Kadim Patrikliğinin kendisine rakip olarak göreceği bir patriklik veya papalık yapılına sahip değillerdi. Protestanlaşan cemaatle birlikte, Katoliklerde olduğu gibi, kilise mal varlığını paylaşma gibi bir sorun da söz konusu olmuyordu. Protestanların söylemleri Katoliklere göre daha yumuşaktı. Bunlarla birlikte her iki taraf da Katolik aleyhtarlığı konusunda birleşiyorlardı. Tüm bunlara rağmen çatışma doğuracak sebepler de yok değildi. Her şeyden önce cemaatin sayısında bir azalmaya sebep oluyorlardı. Bu cemaatin geleceği açısından endişe vericiydi.

Protestanlaşma, kilise ve inançlarına bağlılıkları devam eden Süryaniler tarafından öfkeyle karşılanıyor ve bu öfke çatışmayı da beraberinde getiriyordu. Cemaat içindeki dengeler sadece kilise teşkilatlanması veya inançla ilgili de değildi. Aynı zamanda Süryani Kadimlerin kendi içinde oluşturdukları sosyal bir yapılanma da mevcuttu. Bu yapılanma yaşadıkları bölgelerdeki klasik aşiret yapılanmasından çok da farklı değildi. Dolayısıyla bey ve ağa olarak nitelendirebileceğimiz Süryani toplumunun sivil yöneticileri de Protestanlaşma hareketinden rahatsız oluyorlardı. Örneğin; 1879'da Midyat'ta Protestan Süryaniler vergilerini, eski

sosyal yapılarından bağımsız ödemeye kalkışınca Süryani ağaları Midyat'taki Amerikan misyon evini basmışlardı. Doğal olarak bu baskın, hukuki ve diplomatik birtakım sorunlara sebep olmuştu^[9]. Benzeri bir çatışma Dargeçit'te de yaşanıyordu. Protestan Süryaniler kilise açmak için müracaatta bulununca, yerli Süryani Kadim cemaati Protestan rahibin evini basmış, evin çocuğunu öldürmüş ve 200 koyununu da çalmışlardı^[10].

Misyonerlik çalışmalarının doğu kiliseleri üzerinde bölünmeyi veya çözülme getiren tek sebep Katolikleşme ve Protestanlaştırma şeklinde olmamıştır. Bunun ötesinde, özellikle Protestanların getirdiği yeni anlayış, bakış açıları da, cemaatin zihnindeki kilise ve inanç kavramlarını etkilemiş ve misyonerler bu yönüyle de cemaatler üzerinde etkili olmuşlardır. Bu yeni anlayış ve bakış açıları, Hıristiyan halk için dinle eş anlam taşıyan birçok ritüeli ve sembolü değersizleştirmiştir. Örneğin; o zamana kadar, değerli taşlarla bezeli eski tür İncil, manastır ve kiliselerde ayin sırasında önemli bir rol oynuyordu. İnsanlar onunla gurur duyuyor ve yazılı olduğu eski lisanı artık ne rahiplerin, ne de halkın anlamamasına karşın okunmaya devam ediyordu. Sonra Protestan misyonerler geldi, onu sadece görünüşlü bir nesneyle, kendileri tarafından halk diline çevrilmiş ve basılmış bir İncil'le değiştirdiler, kendi usullerince yorumladılar. Bu Doğu kiliseleri için, şimdiye kadar kullandıkları kült nesnelere acılı bir ayrılış anlamına geliyordu. Haklı olduklarının bilinciyle, misyonerler, kilisenin geleneksel ritüellerine duyulan güveni yıktılar^[11]. Katoliklerle yaşanan çatışmaların da, benzer şekilde kiliseye ve klasik kilise ritüellerine karşı şüpheler uyandırdığı kabul edilebilir. Bu şüpheler daha sonra Süryani toplumunda inancın ve kilisenin yerini alacak başka birleştirici unsurlar aranmasında, daha açık bir ifadeyle Süryani milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahip olacaktır.

Birlik ve bölünme kavramlarını sadece cemaatlerin kendileri için değil; tüm Osmanlı toplumu için kullandığımızda misyonerleri, Osmanlı toplumunda çözülmenin sebeplerinden biri olarak göstermek mümkündür. Toplum yapısındaki uyumu kaybedişinde, Osmanlı'nın kendinden kaynaklı sebeplerin önceliğini kabul etmekle birlikte, misyonerlerin etkisi de göz ardı edilemez. Misyonerlerin dikkate alınmayan önemli bir etkisi de, Müslüman halkla Hıristiyan halk arasında benzerlikleri ortadan kaldırmaları ve bunun sonucunda, dönemsel kargaşalara rağmen birlikte yaşama uyumunu sağlayabilmiş aynı coğrafya halkları arasındaki ayrılıkları derinleştirmiş olmalarıdır. Misyonerlerin amaçlarına ulaşmak için kullandıkları metotlardan birinin çalıştıkları bölgenin mahalli kültürünü yok etmek^[12] olduğu düşünüldüğünde Müslüman-Hıristiyan ayrılığındaki etkileri kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Cemaatten Millete

Süryaniler tanımlanırken kullanılabilecek en önemli kavram "*Hıristiyanlık*" tır. Süryani kültüründen de bahsedilirken de daima ön plana çıkan ve baskın olan Hıristiyanlık ve sonrasında geliştirilmiş olan kültürdür."Süryanilik" ve "Hıristiyanlık" geçmişte (hatta bugün bile) öylesine özdeşleştirilmiştir ki; Mardin ve civarında yaşayan Süryaniler, toplum içinde Süryani kimlikleriyle değil Hıristiyan kimlikleriyle tanınırlar^[13].

Misyon çalışmalarının Süryaniler üzerindeki önemli bir etkisi de, Süryani kilisesi için bugün bile önemli bir sorun olan Süryaniliği salt milli bir kimliğe dayandırma hatta Süryanileri kilisenin boyunduruğundan kurtarma çabalarına kadar ulaşacak olan Süryani milliyetçiliğinin alt yapısını oluşturmuş olmalarıdır. “*Enternasyonalizme ve insan haklarına güçlü bir şekilde bağlı ve Ermeni milliyetçiliği dahil tüm milliyetçiliklere mesafeli oldukları*” [14] söylenen misyonerlerin Osmanlı sınırlarında Hıristiyan halkların milliyetçiliğe kayışındaki etkileri yadsınamaz bir gerçektir. Bu konuda karşılaşılan önemli bir sorun, bu etkinin ne kadar bilinçli yapıldığıdır. Açıkçası misyonerlerin Evrensel Hıristiyanlık anlayışı çerçevesinde hareket ettikleri dikkate alındığında enternasyonal davranmaları gerektiği kabul edilmelidir. Ancak misyonerlerin çalışmaları göz önüne alındığında, misyonerliği sadece inanç boyutuyla ele almanın mümkün olmayacağı da bir başka gerçektir. Misyonerlik faaliyetleri zaman içinde politikleşmiş, hatta sonuçları itibarıyla politikliğin ağır bastığı çalışmalar haline gelmişlerdir. Bu yönüyle hitap ettikleri yerli Hıristiyanları bir araya getirecek ve düşmanları olarak gördükleri Müslümanlara karşı onları güçlü kılacak tüm unsurları sonuna kadar kullanmışlardır. Bunlardan biri de; milliyetçilikti.

Misyonerlerin yaptıkları bazı çalışmalar ise direkt milliyetçilik duygularını körüklemeye yönelik olmamasına rağmen hem Süryaniler hem de diğer Hıristiyan topluluklar üzerinde milliyetçilik doğrultusunda bir etki yapmıştır. Anadiller konusunda yapılan çalışmalar, taşraya kadar uzanan okullaşma, yerel matbaaların “*anadilde*” okuryazarlığı artırması ve bunun entelektüel-siyasal bir canlılık getirmesi, bunun yanı sıra yabancı dil öğrenimi ile batıya ve batılı düşüncelere açık hale gelme misyonerliğin milliyetçiliği körükleyen faaliyetlerinden olmuştur [15].

Aslında Süryani milliyetçiliğinin temeli misyoner olmayan Batılı bir arkeolog Austen Henry Layard tarafından atılıyordu. Layard’ın ortaya attığı ve Mezopotamya’da önemli bir medeniyet oluşturmuş Asurîlerin, Mezopotamya’nın Hıristiyan halkları olduğu düşüncesi, sonradan misyonerlerin Süryanilere yönelik çalışmalarıyla derinlik kazanıyordu. Asurî milliyetçiliği fikri sadece ABD ve İngiliz misyonerleri ve bilim adamlarınca desteklenmiyordu. İran ve Osmanlı sınırlarındaki Nasturîlerle ilişkileri dolayısıyla 1840’lardan itibaren Ruslar da bu konuda çalışmalar yapmaya başlamışlardı. 19. yüzyılda Safony Skoleski, R. Ticmen, Y.E. Lalayan ve S. Figın gibi yazarlar, Nasturî kilisesi ve Asurların etnik kökeni, tarihi ve sosyo-ekonomik yapısına dair çalışmalar yaptılar [16]. Hiç kuşkusuz Süryaniler arasında Hz. İsa’dan önceki dönemlerle ilişkilendirilen bir kültürel alt yapı da mevcuttur. Ancak belirtmek gerekir ki; özellikle batı misyonerleri milliyetçilik duygusunu körüklemek için Süryanilerin Hz. İsa’dan önceki kültürlerini abartmışlardır.

Nasturî ve Keldanîlere yönelik başlayan Asurî hareketi zaman içinde Süryani Kadimler arasında da yayılmaya başladı. 19. yüzyılda tohumları atılan bu düşünce, 20. yüzyılın başlarında Süryani Kadim Kilisesi içinde yetişmiş isimlerce de ön plana çıkarılmaya başlandı. Bu yeni düşünce çerçevesinde Nasturîler, Keldanîler, Maruniler, Süryani Katolikler, Protestan Süryaniler arasında inanç farklılıklarını bir kenara bırakıp milli duygularla birleşme çağrıları yapılmaya başlandı [17]. Süryani aydınlar artık toplumlarına Asurîler olarak sesleniyorlardı. 20. yüzyılın başlarında, özellikle

I. Dünya Savaşı sırasında, bu düşüncenin olumsuz yanları çok fazla da hissedilmedi. Ancak daha sonra milliyetçilik düşüncesinde yaşanan aşırılıklar, Süryani-Asurî kutuplaşması şeklinde kendini gösterdi. Milliyetçiler kendilerine hedef olarak kiliseyi seçtiler ve kilise ile çatışmaya girdiler. İki bin yıllık bir inancı ve kiliseyi hiçe sayarak kiliseye savaş açmakla, halkın çoğunluğuna da savaş açmış sayıldılar^[18]. Düne kadar Batı'nın inanca müdahaleleri ile bölünme yaşayan Süryaniler bu kez Batı'nın modern düşüncelerinin etkisiyle bölünüyordu

Modernleşme ve Süryani Rönesansı

Modernleşmenin klasik tanımı, gelişmiş toplumların özelliklerinin az gelişmiş bir toplum tarafından alınmasıdır^[19]. Misyon faaliyetlerinin göz ardı edilemeyecek etkilerinden biri de modernleşmenin ve Batı medeniyetinin kapılarını açmış olmalarıdır. 19. yüzyıl bir modernleşme ve reform çağıydı. Bu genel ifade; Osmanlı Devleti için de geçerlidir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki; Osmanlı Devleti'nin kendi dinamiklerine dayanarak yaptığı modernleşme ve reform çabaları hep üst düzeyde gerçekleşiyordu. Tanzimat Fermanı bunun en bariz örneğiydi. Osmanlı, modernleşmeyi halka yayacak herhangi bir yapılanmaya sahip değildi, açıkçası böyle bir mantığa sahip olduğu da tartışmalıdır.

Misyonerler, Osmanlı sınırlarında modernleşmeyi halk içinde yaygın kurumlardır. Ancak kendi hedefleri doğrultusunda daha çok Hıristiyanlar bu hareketten etkilenmişlerdir. Bu yönüyle bakıldığında misyonerlik faaliyetlerini, Osmanlı modernleşmesinin bir parçası sayabiliriz. Osmanlı modernleşme hareketi aynı zamanda kendisini yıkan gelişmenin diyalektik bir parçası olarak, Osmanlı tarihinde ironik bir rol oynamıştır. Tıpkı modernleşme hareketi çerçevesinde kurulan okullardan yetişen, çeşitli unsurlara mensup aydın ve bürokratların hem imparatorluk fikrine karşı milliyetçiliği yayarak hem de anayasacı akımların önderliğini yaparak çöküşü hızlandırması gibi, Tanzimat ve Islahat Fermanları ile Osmanlı sınırlarına hızlı ve kararlı bir giriş yapan misyonların Hıristiyan unsurları "*modernleştirmeler*" imparatorluğun yıkılışını hızlandıracaktır. Hıristiyan unsurların modernleşmesi, aynı zamanda onların politikleşmesi anlamına geliyordu. Ermeni cemaati içinde gelişen Protestanlaşma hareketi, 1850'de Osmanlı Devleti nezdinde "*millet*" statüsü elde ettikten sonra, Ermeni Gregoryen cemaati de tepkisel anlamda harekete geçmiş ve cemaat 1863'te kendine bir nizamname hazırlamak zorunda kalmıştır. Ermeniler bu süreci kendileri için bir anayasallaşma süreci, nizamnameyi de bir anayasa olarak kabul ederler.^[20] Bu gelişmeler Ermeniler arasında Gregoryen kilisesini daha güçlü hale getirme ve bu amaçla merkezileştirme çabalarını doğurmuştur^[21].

Misyon çalışmaları karşısında kendini koruma içgüdüğü ile harekete geçme, bu arada modernleşme unsurlarını kabullenme süreci sadece Ermenilere has değildir. Daha dar çerçevede ve daha yavaş da olsa Süryani Kadimler de aynı süreci yaşamıştır. Yoğun Katolik faaliyetleri karşısında, Süryani Kadim Patriklerinin İstanbul'da hak arama çabaları bu sürecin bir parçasıdır. Patriklik beratını doğrudan padişah'tan alma, hatta daha sonraları Ermeni Patrikliğinden tamamen bağımsız olma girişimleri bu çerçevede düşünülmelidir. Yine kendini koruma çabası, tüm cemaati tanıma ve onlar

üzerinde etkili olma düşüncesi, merkezîyetçiliği de beraberinde getirmiştir. 1872'de Patrik Petrus tarafından "*lemme*" toplamak amacıyla yapılan ve bir tür nüfus sayımını andıran çalışma muhtemelen bu düşüncenin ürünüydü. Süryanilerin idari anlamda modernleşme çabaları 1912'de Süryani Kadim Milleti Nizamnamesinin hazırlanmasıyla sonuçlanır.

Misyonların, Osmanlı Hıristiyanları üzerindeki modernleşme etkisi, salt koruma içgüdüsünden kaynaklanan tepkilere dayanmıyor ve sadece idari/politik alanlarda etkili olmuyordu. Bunun yanında misyonların birçok alanda uyguladıkları yöntemler, kullandıkları araçlar ile Osmanlı sınırlarında uygulanan yöntemler ve kullanılan araçlar arasındaki fark da gözle görülür bir şekilde Batılıların üstünlüğünü ve modernleşmenin gerekliliğini ortaya koyuyordu. Okulların, hastanelerin, küçük el sanatı atölyelerin vb. ekonomik inisiyatiflerin inşası, bölgesel üretimin modernleştirilmesi ve uluslararası dağıtım kanallarının oluşturulması gibi birçok alanda misyonlar, Hıristiyan cemaatlere örnekler sunuyorlardı. Bu örnekler; kültürel ve ekonomik alanlarda da modernleşme sürecini başlatıyordu.

Bu sürecin Süryani Kadimler üzerindeki etkileri, kuşkusuz Osmanlı sınırlarındaki birçok gayrimüslim cemaatten çok daha azdır. Özellikle, Osmanlı sınırlarında hiçbir zaman dikkate değer bir ekonomik olarak güç oluşturmamış olan Süryani Kadimler, Batılılar tarafından da bu anlamda işbirliği yapılacak bir zümre olarak görülmemişlerdir. 19. yüzyılda Osmanlı ülkesinin birçok yerinde olduğu gibi Mardin'de de *Avrupa Tüccar-ı Mutebarâni* unvanı Ermenilerin elindedir. Salt ekonomik sebeplerle yönedikleri ABD gibi deniz aşırı ülkelerden de eli boş dönmüş olan Süryani Kadim cemaatinin bu süreçten ekonomik anlamda faydalandığını söylemek mümkün değildir. Ancak Süryani Kadimlerin 12.yüzyıldan sonra, içine girdikleri dar kalıpların aşılmasında ve eski kültürlerini hatırlayıp bir yenileşme faaliyetine girişmelerinde, bu sürecin önemli bir etkisi görülür. Süryani Kadimlerin bu faaliyetleri için "Rönesans" ifadesini kullanmak biraz iddialı da olsa, Avrupa Rönesansının alt yapısını oluşturan kültürel mantığın Süryani Kadimler arasında da yayıldığını görmekteyiz. Kilise mensupları içinde eski Süryanicenin hatta İbranice ve Grekçenin tekrar öğretilmesi gerektiğini düşünen ve Urfa okuluna özenen rahipler vardı^[22]. 1879'da Diyarbakır'da Süryani Kardeşler Derneği tarafından açılan okul^[23], Süryani Kadimlerin eğitim alanında da modernleşme sürecinden etkilendiklerini göstermesi açısından önemlidir. Bunların yanında Süryani Kadimlerin 19. yüzyılda "*Rönesans*" olarak nitelendirilebilecek en önemli faaliyetleri Deyruzzafaran'a kurulan matbaadır.

Bir Rönesans Aracı: Matbaa

Süryani Kadimlerin matbaayla ilgili ilk çalışmaları İstanbul'dadır. Patrik II. İlyas 1844 yılında Mardin metropoliti olan Yakub'u İstanbul'a Patrik vekili olarak gönderir. Metropolit Yakup Beyoğlu'nda açılan Meryem Ana Kilisesi'nde bir matbaa satın alır ve Süryani harflerin dökümünü yaptırır. Bu matbaada basılan kitaplardan biri Süryanice diğeri Gerşunicedir. Süryanice "*Mazmuro d-Davistso*" (Davud'un Mezmurları), Gerşunice "*Daslovasto*" 'dur. Daha sonraki yıllarda Patrik II. Yakub zamanında basit ve küçük bir matbaa Deyruzzafaran manastırına getirilir. Ancak kısa bir süre sonra patrik ile cemaat arasında yaşanan sorunlar sebebiyle bu matbaadan pek fazla yararlanılmadığı anlaşılmaktadır^[24].

Matbaaya yönelik yapılan ilk iki girişimin başarısızlığına rağmen, Patrik Petrus'un İngiltere gezisi dönüşünde aldığı matbaa kalıcı olmuş ve 20. yüzyılın ortalarına kadar, Süryani Kadimlerin kültürel faaliyetlerinde önemli rol oynamıştır. Süryani Kadimlerin kendi kilise kaynaklarına yönelik çalışmaları hızlandırmak istemeleri ve bunları cemaatin tamamına yayma, özellikle misyonerlerin yaygın halde dağıttıkları basılı materyaller karşısında Süryani Kilisesinin kendine özgü dua ve ilahi kaynaklarını yaygınlaştırma düşüncesi Patrik Petrus'un Londra gezisinde matbaayla ilgilenmesine sebep olmuştur.

Patrik Petrus tarafından alınan matbaanın hikayesi şöyledir: Patrik Londra'dan aldığı matbaayı daha Londra'dan ayrılmadan Halep'e Antanyanus Azar'a gönderir. Kendisi Mısır ve Hindistan gezilerinin ardından 1881'de Diyarbakır'a döner. Henüz patrik dönmeden Diyarbakır'da bulunan patrik vekili tarafından matbaa için gerekli izinleri almaya yönelik çalışmalar başlatılır. Diyarbakır Vilayeti ile Dahiliye Nezâreti arasında yapılan yazışmalarda matbaaya ruhsat verilmesi için gerekli şartlar şöyle sıralanır: Öncelikle huzur bozucu hareketlerden kaçınılacaktı; *"mügayir-i usul-i hal ve hareketden mücânebet eylemek"*. Matbaanın imtiyaz sahibi mahalli hükümetçe incelenmeli, zararlı biri olmadığı anlaşılmalıydı; *"tesisi istenilen matbaa için dahi sahib-i imtiyâzının mahalince ahvâli bi't-tahkik kefalet-i hayriyeye rabt olmak"*. Süryanice olarak basılacak kitap ve risaleler öncelikle hükümet tarafından incelenmeliydi; *"Süryani lisanı üzere basılacak kütub ve resâil evvel emirde canib-i hükümetden muâyane edilmek"*. Nihayet matbaa patrikhane içinde değil, şehrin içinde olduğu takdirde ruhsat verilmesinde bir mahzur görülüyordu; *"ve matbaa dahi patrikhane dahilinde olmayub sair mahallerde olduğu gibi memleket derununda bulunmak üzere ruhsat itasına mahzur olmadığı"*^[25]. Süryani kaynaklarına göre; ruhsat işlemleri devam ettiği tarihlerde matbaa henüz Halep'ten gelmemiştir. Patrik Petrus, Halep'e haber göndererek matbaayı Urfa'ya göndermelerini ister. Urfa'dan Mardin'e getirilen matbaa Mardin'de patriklik merkezi olan Deyruzzafaran'a yerleştirilir. Ruhsat alma şartlarından biri, matbaanın Patrikhane dışında kurulması olmasına rağmen Süryani Kadim Patrikliğinin Deyruzzafaran'da kurma sebebi daha sonraki resmi izin ve yazışmalarda Patriklik tarafından; *"Deyruzzafaran'da kurulmuş olan matbaanın şehre getirilmesinin imkân haricinde olması ve mezheb-i umuriyeleri dışında kitap basılmayacak olmasıyla"* açıklanır^[26]. 1882'de Deyruzzafaran içinde matbaa için ayrı bir bina yaptırılır ve matbaa oraya taşınır. Patrik matbaanın çalıştırılmasında görev dağılımı yaparak; Metropolit Mar İvennis İlyas Heluli, Rahip İlyas Şakir ve Rahip Mansur Rahipğallo'yu görevlendirir. Bu isimlerden Metropolit İlyas Heluli 1889-1893 tarihleri arasında matbaanın müdürlüğünü de yapar. Ancak matbaanın kurulması ve çalıştırılması bir hayli zor olmuştur. Teknik sorunlar yaşanmış ve matbaa uzun müddet çalıştırılmamıştır. Bunun üzerine 1886 yılında matbaa konusunda eğitim almak üzere birinin İngiltere'ye gönderilmesi kararlaştırılır. Bu göreve Abdullah Satuf Sadedi talip olur. Sadedi, Suriye'den yüksek para ödeyerek yanına aldığı bir tercüman ile İngiltere'ye gider. Burada *"Süryani Patrikliği Eğitim Topluluğu"* (The Syrian Patriarchate Education Society) başkanı Dr. Thermal ile görüşür ve kendisinden matbaa konusunda yardım ister. Sadedi; İngiltere'de kaldığı süre içinde İngilizce'yi öğrenmenin yanı sıra matbaa hakkında özel kurs alır. Hazırlıklarını tamamlayıp dönmek üzereyken Dr. Thermal kendisine,

matbaanın herhangi bir nedenden dolayı bozulması ihtimaline karşın yanından birde usta götürmesini, tavsiye eder. Sadedi bunu fırsat bilerek, böyle bir ihtimale karşı ustayla birlikte Topluluğun yardımıyla alınacak bir matbaayı da yanında götürmek istediğini söyler. Sadedi yeni matbaayı da alarak, ustayla birlikte geri döner. Londra'dan Deyruzzafaran'a gelen usta belli bir müddet çalıştıktan sonra, ücreti ödenerek geri gönderilir. Abdullah Satuf Sadedi Süryani harfli kalıplar dökerek, Arapçanın yanında Süryanice eserler basılmasını da sağlar^[27].

1888'de Süryanice dilbilgisi kitabı olan "*Turos Mumlo*" ve inanca yönelik "*Yulfuna Mşihoyo*" (Mesihsel öğretiler) kitaplarının basılmasıyla matbaa faaliyetlerine başlar. Bu arada matbaanın çalışmaları, muhtemelen ruhsat şartlarında belirtilen patrikhane dışında kurulması şartına uyulmaması sebebiyle kısa süreli kesintilere uğramış görünmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi; Süryani Kadimler bu şarta, matbaanın şehre taşınmasının mümkün olmadığı ve sadece dini kitaplar basacakları gerekçeleriyle uymamışlardır. 19. yüzyılda bu matbaada basılan kitaplar şunlardır:

Turos Mamlo, (1888), Yulfuna Mşihoyo, (1888), Şimo (1888), Tekso Tkurobo, (1888), Amidii Abdunnur, Kısa Süryanice Gramer, (1889), Amiidi Abdunnur, etTa'lim el-Mesihi, (1889), Efrem Barsavm, el-Eşhim, (1890)^[28].

Sonuç:

Misyon çalışmaları, 19. yüzyıl boyunca Süryani Kadimleri hem olumlu hem de olumsuz şekilde, farklı açılardan etkilemiştir. 13. yüzyıldan itibaren kapalı bir toplum özelliği gösteren ve dış dünya ile çok fazla etkileşim içinde olmayan Süryaniler, misyonerlik faaliyetleri sonrası kapalı toplum özelliklerini bir kenara bırakmak zorunda kalmışlardır. Bu olumlu etkisiyle misyon çalışmaları, Süryani Kadimlerin kendilerine has bir modernleşme süreci yaşamalarını da beraberinde getirmiştir. Misyon faaliyetleri bu olumlu etkilerin yanında, cemaatin bölünmesi, cemaati bir arada tutan en önemli unsurun "kilisenin" etkinliğini kaybetmesi gibi etkileriyle de Süryani kadimler için olumsuz bir sürecin yaşanmasına da sebep olmuştur.

Kaynakça:

Aboona, Hirmis; How And When Catholicism Was Imposed on National Churches of Mesopotamia?, <http://www.atour.com.education/20010303.html> (Erişim: 10.01.2004).

Akyüz, Gabriel; Deyruzzafaran Manastırının Tarihi, Mardin 1997.

Akyüz, Gabriel; Mardin İli'nin Merkez ve Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi, Resim Matbaacılık, İstanbul 1998.

Anderson, Rufus; The Assyrian Mission. History Of The Missions. Chapter XXII. 1849–1860. American Board Of Commissioners For Foreign Missions to the Oriental Churches. Boston 1872.

Artinian, Vartan; Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasası'nın Doğuşu 1839-1863, Aras Yayıncılık, İstanbul 2004.

Atiya, Aziz Suryal; Doğu Hıristiyanlığı Tarihi, Nsibin Yayınevi, Södertälje-İsveç1995.

Atman, Sabri; Asurlar Süryaniler, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997.

Aydın, Suavi; "Anadolu Hıristiyanlığında Dönüşüm Misyoner Faaliyetlerinin Doğu Hıristiyanlığı Üzerindeki Etkisi ve Modernleşme", Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi 25-28 Ekim 2000 Ürgüp/Nevşehir, s. 73-88.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Maarif Nezaretinin Maruzatı (Y.PRK. MF.), Dosya No:2 Gömlek No:27

Çıkkı, Murat Fuat; Naum Faik ve Süryani Rönesansı, Baskıya Hazırlayan: Mehmet Şimşek, Belge Yayınları, İstanbul 2004.

Dolabani, Hanna; Tarihte Mardin, Itr-el Nardin fi Tarihi Merdin, İstanbul 1972.

Duygulu, Melih; "Süryanilerde Müzik Kültürü", Geçmişten Günümüze Midyat Sempozyumu'na sunulmuş bildiri, Midyat 19-21 Haziran 2003.

Fendoğlu, Hasan Tahsin; Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerikan İlişkileri, Beyan Yayınları, İstanbul 2000.

Kırklar Kilisesi Arşivi Belge No: 127, 23 Cemaziyelahir 1294 Tarihli Belge.

Kieser, Hans-Lukas; Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Matfiyef, K.P. (Bar Mattay); Asurlar Modern Çağda Asur Sorunu, (Çev: Vahap Kelat), Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.

Molitor, Joseph; Kildaniler ve Doğu Süryani Kilisesi, Çeviren ve Ek Notlar: Erol Sever, Yaba Yayınları, İstanbul 2004.

Parry, Oswald H., Six Months In A Syrian Monastery, Horace Cox, London 1895.

Perley, David Barsavm; Whither Christian Mission, 2nd Ed., New Jersey 1946.

Sezer, Ayten; "Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri", Osmanlı C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, s.181-191.

Taşğın, Ahmet; "Süryani Kadim Ortodoks Patrikhanesinde Yenileşme Çabaları": Deyru'l-zafaran Manastırında Patriklik Matbaası, Süryaniler ve Süryanilik IV, (Hazırlayanlar: Ahmet Taşğın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli), Orient Yayınları, Ankara 2005, s.1-26.

Taşğın, Ahmet; "Süryanilerin Basın-Yayın Faaliyetlerine İlişkin Resmi Yazışmalar, (Hazırlayanlar: Ahmet Taşğın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli), Orient Yayınları, Ankara 2005.

The Ancient Syian Church in Mesopotamia, Published for the Syrian Patriarchate Comittee 1908.

---

[1] Hirmis Aboona, How And When Catholicism Was Imposed on National Churches of Mesopotamia?, <http://www.atour.com.education/20010303.html> (Erişim: 10.01.2004); Joseph Molitor, Kildaniler ve Doğu Süryani Kilisesi, Çeviren ve Ek Notlar: Erol Sever, Yaba Yayınları, İstanbul 2004, s. 55.

[2] Uygur Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikan Misyoner Okulları, Arba Yayınları, İstanbul 1989. s. 16.

[3] Gülbadi Alan, ; Merzifon Amerikan Koleji ve Andolu'daki Etkileri, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 21-22.

[4] Bkz; Rufus Anderson; The Assyrian Mission. History Of The Missions. Chapter XXII. 1849–1860. American Board Of Commissioners For Foreign Missions to the Oriental Churches. Boston 1872;Aziz Surya Atiya; Doğu Hıristiyanlığı Tarihi Mezopotamya'da İlk Doğu ve Batı Süryani Kiliseleri Yakubî, Nasturî, Maruni , Nsibin Yayınları, Södertalje-İsveç 1995. 37.

[5] Suavi Aydın; "Anadolu Hıristiyanlığında Dönüşüm Misyoner Faaliyetlerinin Doğu Hıristiyanlığı Üzerindeki Etkisi ve Modernleşme", Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi 25-28 Ekim 2000 Ürgüp/Nevşehir, s. 79.

[6] Gabriel Akyüz, Mardin İli'nin Merkez ve Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi, Resim Matbaacılık, İstanbul 1998, s. 101-102.

[7] David Barsavm Perley; Whither Christian Mission, 2nd Ed., New Jersey 1946,s 25.

[8] Atiya; age, s.38.

[9] Hans-Lukas Kieser; Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 237.

[10] Aydın; agm, s. 80.

[11] Kieser; a.g.e., s. 78-79.

[12] Ayten Sezer;" Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri", Osmanlı C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, s.182.

- [13] Melih Duygulu; "Süryanilerde Müzik Kültürü", Geçmişten Günümüze Midyat Sempozyumu Midyat 19-21 Haziran 2003.
- [14] Kieser; a.g.e., s. 26.
- [15] Aydın; a.g.m., s. 79.
- [16] K.P. Matfiyef (Bar Mattay); Asurlar Modern Çağda Asur Sorunu, Çeviren: Vahap Kelat, kaynak Yayınları, İstanbul 1996, s. 14-15.
- [17] Murat Fuat Çıkkı; Naum Faik ve Süryani Rönesansı, Baskıya Hazırlayan: Mehmet Şimşek, Belge Yayınları, İstanbul 2004, s. 67.
- [18] Sabri Atman; Asurlar Süryaniler, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997, s. 10-11.
- [19] Hasan Tahsin Fendoğlu; Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerikan İlişkileri, Beyan Yayınları, İstanbul 2000, s. 21.
- [20] Bkz.; Vartan Artinian; Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasası'nın Doğuşu 1839-1863, Aras Yayıncılık, İstanbul 2004.
- [21] Aydın; a.g.m., s. 78.
- [22] Oswald H. Parry, Six Months In A Syrian Monastery, Horace Cox, London 1895, s. 113-114.
- [23] Çıkkı; a.g.e., s. 50.
- [24] Hanna Dobani, Tarihte Mardin, Itr-el Nardin fi Tarihi Merdin, İstanbul 1972s. 195; Ahmet Taşğın; "Süryani Kadim Ortodoks Patrikhanesinde Yenileşme Çabaları": Deyru'l-zafaran Manastırında Patriklik Matbaası, Süryaniler ve Süryanilik IV, (Hazırlayanlar: Ahmet Taşğın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli), Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 11.
- [25] Kırklar Kilisesi Arşivi Belge No: 127, 23 Cemaziyelahir 1294 Tarihli Belge.
- [26] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Maarif Nezaretinin Maruzatı (Y.PRK. MF.), Dosya No:2 Gömlek No:27 Bkz. Taşğın, "Süryanilerin Basın-Yayın Faaliyetlerine İlişkin Resmi Yazışmalar, (Hazırlayanlar: Ahmet Taşğın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli), Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 33.
- [27] Taşğın; Matbaa ..., s. 16-18; The Ancient Syian Church in Mesopotamia, Published for the Syrian Patriarchate Comittee 1908, 12-13; Gabriel Akyüz; Deyruzzafaran Manastırının Tarihi, Mardin 1997, s. 41-43.
- [28] Taşğın, Matbaa ..., s. 24-25.